

PEYGAMBER EFENDİMİZ DÖNEMİNDE İHSAN VE ZÜHD**Tuychiyeva Nilufar Mahsutjanovna****Özbekistan Uluslararası İslam****Akademisi kıdemli öğretmeni**nilufartuychieva79@gmail.com

“Zühd” arapça, ze-he-de fiilinden türemiş bir kavram olarak, rağbet etmemek, soğuk davranmak, yüz çevirmek gibi anlamlara gelir. Hz. Peygamber ve sonraki ilk iki yüzyılda da, kavram, bu aslî anlamına uygun bir şekilde, dünyaya rağbet etmemek, kalbi dünyanın doldurmaması anlamında kullanılıyordu. Bu anlamıyla zühd, İslâm dini tarafından da övülen ve methedilen bir meziyet durumundaydı. Özellikle, Ebû Zer Gıfârî, Berrâ b. Mâlik gibi sahâbîlerin de ilk zâhidler olarak kabul edildikleri göz önüne alınırsa, Hz. Peygambere yakınlık nisbetinde, benimsenen bu yolun Kur’ân ve Sünnete uygunluğu daha da iyi anlaşılacaktır.

Kur’ân-ı Kerim’de “Yüce bir ahlâk üzere” olduğu ifade edilen Hz. Peygamber’in yaşantısı zâhidler için bir model olmuştur. Bu durum sadece nübüvvet sonrası değil, nübüvvet öncesi için de geçerlidir. Zira O, risâlet öncesi yalnız başına tefekkür eder, bunun için inzivaya çekilir, burada maddî hayatın bütün kaygılarından uzak kalır, düşünceye dalar.

Serrac Tûsî, Hz. Peygamber’in, ashabına ve onlardan sonra gelenlere yön veren özellikler olarak şunları sıralamaktadır: Hayâ, sehâ, tevekkül, zikir, şükür, hilm, sabır, afv, merhamet, müsamaha, şecaat, rıfk, ihlâs, sıdk, zühd, kanaat, huşu’, haşyet, heybet, havf, reca, Hakk’a iltica, ibadet, mücahede.

Sûfî kitâbiyatı içerisinde özellikle Ebû Nuaym el-İsfahanî’nin Hilyetü’l-Evliyâ, İbnü’l-Cevzî’nin Sıfatu’s-Safve ve Şaranî’nin et-Tabakâtü’l-Kübrâ’ında sahabenin kılık-kıyafet, yeme-içme, barınma konularına dair, nimetlere değer vermemek, ibadet ve taatle meşgul olmak, tevekkül, Allah korkusu merkezinde tezahür eden zâhidane yaşantılarından örneklerle fazlasıyla yer verildiğini görmekteyiz.

Her ne kadar İslam’ın ilk döneminde bir terim olarak tasavvuf kelimesi karşımıza çıkmasa da, daha sonra tasavvuf veya mistik hayat olarak adlandırılan zühdi yaşam tarzı, ilk Müslümanlara yabancı değildi. Ünlü İslam’da ruhbanlık yoktur diye bildirilmekte, ancak hadislerde anlatılan Peygamber Efendimiz (sav) ve yakın sahabelerinin hayat tarzı dünyaya teslim olmamanın bir örneği olarak somutlaştırılmaktadır¹. Amel ruhu, materyalizmden manevi ilerlemeye doğru yönelerek sahabelerin çoğunun alışkanlığı haline geldi. Abu Dardo'nun aşırı

¹ Meselâ bk. Dârimî, Nikâh 3; Müsned, III, 82, 266; VI, 226

laikliğini eleştiren Salman Farsi, harçlığını ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı ve el emeğiyle geçinmeyi tercih etti. Amel ruhu, materyalizmden manevi ilerlemeye doğru yönelerek sahabelerin çoğunun alışkanlığı haline geldi. Abu Dardo'nun aşırı laikliğini eleştiren Salman Farsi, harçlığını ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı ve el emeğiyle geçinmeyi tercih etti. "Cebrail Hadisi" adlı meşhur hadiste dinin üç unsurunun yani İslam (Şeriat), iman (Akîd) ve "İhsan"ın (Allah'ı görüyormuş gibi dua) zikredilmesinin buna yol açtığı söylenebilir. İslam'daki ilk manevi ve manevi araştırmalar için. Daha sonra yapılan araştırmaların sonuçları ortak bir doktrin halinde toplanarak tasavvuf olarak anılmaya başlanmıştır.

Cebraail aleyhisselâm, Hz. Peygamber'in de aralarında bulunduğu bir sahabe' topluluğuna insan suretinde gelmiş, iman, İslâm, ihsan ve kıyamet alâmetleri gibi bazı soruları Allah Rasûlüne sorarak cevaplarını almıştır. İşte Cebrail (a.s.)'in bizzat soru sorarak ve cevaplarını tasdik ederek telkin ettiği bu hadise "Cibril hadîsi" adı verilmiştir.

Abdullah b. Ömer'in, babası Hz. Ömer'den naklettiği bu hadis şöyledir:

"Bir gün Rasûlullah (s.a.s.)'in yanında bulunduğumuz sırada âniden yanımıza, elbisesi bembeyaz, saçı simsiyah bir zat çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor, bizden de kendisini kimse tanııyordu. Doğru peygamber (s.a.s.)'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu. Ve: *"Ya Muhammed! Bana İslâm'ın ne olduğunu söyle?"* dedi. Rasûlullah (s.a.s.): "İslâm; Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasulü olduğuna şهادet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Beyt'i hac etmendir." buyurdu. O zat: *"Doğru söyledin."* dedi. Babam dedi ki: "Biz buna hayret ettik. Zira hem soruyor, hem de tasdik ediyordu."

"Bana imandan haber ver?" dedi. Rasûlullah (s.a.s.): "Allah'a, Allah'ın meleklerine kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır." buyurdu. O zât yine: *"Doğru söyledin."* dedi. Bu sefer:

"Bana ihsandan haber ver?" dedi. Rasûlullah (s.a.s.): "Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür." buyurdu. O zat:

"Bana kıyametten haber ver?" dedi. Rasûlullah (s.a.s.) "Bu meselede kendisine sorulan, sorandan daha çok bilgi sahibi değildir." buyurdular. *"O halde bana alâmetlerinden haber ver."* dedi. Peygamber (s.a.s.):

"Câriyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir." buyurdu. Babam dedi ki:

Bundan sonra o zat gitti. Ben bir süre bekledim. Sonunda Allah Rasûlü bana: "Ya Ömer! O soru soran zatın kim olduğunu biliyor musun?" dedi. "*Allah ve Rasûlü bilir.*" dedim.

"O Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmişti." buyurdular. (*Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1*).

Üçüncü soru "İhsân nedir?" sorusu ve Hz. Peygamberin "İhsan, Allah'ı görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir..." cevabı, mümini ibadet sırasında manevî âlemlere yüceltmek içindir. Her şeklin bir de gerçeği vardır. Namaz da bir şekildir. O şeklin içindeki gerçek ihsandır. Meselâ İslâm'da fıkıh ilmi namazın dış şekli ile uğraşır; tasavvuf ise bu şeklin içindeki gerçeği yani ihsan derecesini bulmaya çalışır. İbadeti kuru bir şekil ve beden hareketleri olarak değil, Allah'ın huzurunda bulunduğunu bilerek ve düşünerek yapmak gerekir. İbadetin asıl hedefi Allah'u Teâlâ ile bu mânevi diyalogu kurmak ve bunu ibadet süresince devam ettirmektir. Cümlelerin içeriğinden de anlaşılacağı üzere "bağış", dışsal eylemler veya dini kavramlardan farklı olarak, kişinin namaz anındaki ruhu ve duygularıyla, manevi ve manevi deneyimleriyle ilgili bir kavramdır. "Ehsan"ın sahabeler tarafından ibadet ruhu olarak kabul edildiğine şahit oluyoruz.

Kuran'da müminlerin ilk vasıflarının "namazda duranlar" (Mü'minun Suresi, 2. ayet) olarak belirtilmesi, hayırseverliğin özünü ifade etmektedir. "Huşû" teriminin ne anlama geldiği hadislerde yansıyan durumlardan anlaşılmaktadır: Mücahit bin Cebr, Hazret-i Ebû Bekir ve Abdullah bin Zübeyr'in (r.a.) namaz kılışlarını şöyle anlatıyor: "Onlar namaz kılarken, sanki bir direk gibi hareketsiz dururlardı."

Aslında hemen her sahâbede, Allâh Resûlü'nün zühd hayâtından bir iz bulmak mümkün olmakla birlikte, bu konuda akla ilk gelen sahâbî Ebû Zerr -radiyallâhu anh-'dir. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz'in; "Dünyâyâ karşı en az meyli olan birini görmek isteyen, ona baksın" (İbn-i Hanbel, Zühd, s. 147) diye övdüğü bu büyük sahâbî, hayâtının sonuna kadar zühd ve takvânın, kanaat ve istiğnânın temsilcisi olmuştur. Sâde ve basit yaşamayı, şatafattan uzak kalmayı seven Ebû Zerr el-Ğifârî'ye beytûlmâlden dört bin dînar tahsis edildiği hâlde, bunun pek azından istifade ederek çoğunu fakirlere dağıtmıştır. (Ebû Nuaym, I, 163) İki dirhemi olanın bir dirhemi bulunana göre daha ağır hesaba çekileceğini söyleyen bu sahâbî, kendisine Şam vâlisi tarafından gönderilen üç yüz dinarı; "Allâh için, bizden daha garib bir kimse bulamamış mı! Bizim başımızı sokacağımız bir yerimiz, istifâde edeceğimiz koyunlarımız ve bize hizmet eden bir de hizmetçimiz var. Bundan daha fazlasına sâhip olmaktan korkarım." diyerek geri yollamıştır. (İbn-i Hanbel, Zühd, s. 147).

Nitekim sufi tabakat kitaplarından Ebu Nuaym Isfahani'nin Hilyetü'l Evliya adlı eseriyle onun bir ihtisarı olan İbnu'l-Cevzi'nin Sıfatu's-safve'si, Ebu Bekir Kelabazi'nin et-Taarruf'u, Hucvuri'nin Keşfu'l Mahcub'u ve Şarani'nin et-Tabakatul'l-Kübra'sı sahabe içinde zühdi yaşayışı ile tanınan büyük sahabilere ve suffe ashabına yer vermektedir. İlk tasavvuf klasiği sayılan el-Luma ise Allah Rasulü'nün örnek zühdi yaşantısını verdikten sonra hulefa-i raşidinin hususiyetlerini ayrı ayrı zikretmekte ve arkasından önce ashab-ı suffeyi, sonra da diğer sahabileri zühd özellikleriyle anlatmaktadır.

Ebu'd Derda (r.a) tefekkür ve ibretle nazar konusunda temayüz etmiş, önce ticaret ve ibadeti bir arada yürütmek istemiş, bunda tam bir başarı elde edemeyince, ticareti bırakıp ibadete yönelmiştir. Selman Farisi ile arkadaşlık ve dostluğu bulunan bu sahabinin zühd, takva ve güzel ahlak gibi konularda veciz sözlerini tabakat kitapları nakletmektedir. Nitekim Şam halkına: "Utanmıyor musunuz? Yiyemeyeceğiniz malı yığıyor, oturamayacağınız binalar yapıyorsunuz, ulaşamayacağınız emeller taşıyorsunuz" diye çıkışmıştı.

Sahabe içerisinde "Ashâb-ı Suffe" olarak adlandırılan grubun İslâmın ruh hayatında ayrı bir yeri vardır. Sayıları hakkında değişik rivayetler bulunan ashâb-ı suffe için Mescid-i Nebevî'nin yanındaki hücreler tahsis edilmiş idi. Aralarında Ebû'd-Derdâ, Ebû Musa el-Eş'arî, Ebû Hüreyre, Ebû Zer el-Gıfarî, Süheyb-i Rumî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud ve Selman-ı Farisî'nin de bulunduğu bu zümre, yaşayış ve davranışları bakımından ilk zâhidler için birer örnek durumunda görülmüştür.

Suffe ashâbının hususiyetlerine dair Ebû Hureyre demiştir ki: "Ehl-i Suffe'den 70 kadar kişiyi tanırım; hiçbirinin üzerlerini örtecek bir şeyi yoktu. Yalnız omuzlarına aldıkları bir örtüleri vardı. Bu örtü kimisinin baldırlarına, kimisinin de topuklarına kadar inerdi. Avret yeri görünmesin diye elleriyle örtülerini toplamaya çalışırlardı."

Sahabe içerisinde ruhanî yaşantısı itibarıyla zâhidlere örnek teşkil edecek çok sayıda sima mevcuttur. Onlar, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği bütün ahkâmı öğrendikleri gibi, O'nun zâhidâne yaşayışını da örnek almışlar ve bir sonraki nesle aktarmışlardır. Bu itibarla sahabe de Hz. Peygamber'in yolundan giderek zühd ve takva yolunu seçmiş ve zühd, onların döneminde benimsenen bir hayat tarzı olmuştur.

Sahabenin, Hz. Peygamber'in sohbetlerindeki tutumu da ilgi çekicidir. O (sav) konuşmaya başlayınca yanında bulunanlar başlarını öne eğip, derin bir huşû ve sükûta dalar, kendilerinden geçer, gözleri yaşarır, kalpleri titrer, sanki başlarına konan kuşu uçurmamak için azami çaba

gösterirlerdi. Huzur, huşu ve ruhaniyet dolu bu hâlini meclislerden ayrıldıktan sonra sürdüremeyenler üzüldür, hatta münafık olduğunu düşünenler dahi olurdu.²³ Yukarıda örnekleri verildiği üzere, bütün mesaisini ilme harcayan, İslâm'ı tebliğ eden, daha fazla ibadetle meşgul olan Ebû Zerr, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Hureyre gibi çoğunluğunu suffe ashâbının oluşturduğu kişilerin yanında, hem din hem de dünya ile meşgul olan, Abdurrahman b. Avf (ö. 31/651), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/701) ve Zübeyr b. Avvam (ö. 36/701) gibi dünya ve nimetlerine karşı müsbet bir tutum takınıp, mal varlığını İslâm için harcayanlar, gerektiğinde, savaşa hazırlanan ordunun ihtiyaçlarını karşılayanlar, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardım edenler de vardı.

Hz. Peygamberden sonraki ilk iki asırda, zühd hayatı ferdi bir yaşam biçiminin ifadesiydi. Her ne kadar, bu dönemde bireysel tercihler hâkim idiyse de, fikir ve uygulamalarıyla dikkat çeken zâhidlerin öncülüğünde, bazı bölgelerde tabir caizse ekolleşmelerin gerçekleştiğini görmekteyiz. Bunlar Medine, Basra, Kûfe ve Horasan ekolleridir.

Zahıdlerin görünümü genellikle kendilerini en ucuz kıyafetlerle sınırlandırarak ayırt ediliyordu ve evlilikte çok az şeyden memnunlardı. Arap Yarımadası'nda pamuk, keten ve ipek yetiştirilmediği için bunlar pahalı ithal kumaşlar arasında yer alıyordu ve israf nedeniyle Müslüman erkeklerin yere pahalı ipek giysiler giymesi yasaklanmıştı.

Kullanılan literatürün listesi:

1. L. Hausner, *Wardering with Sadhus: Ascetics in the Hindu Himalayas*, New York 2007, s. 35, 36, 37, 40.
2. R. Finn Op, *Asceticism in the Graeco Roman World*, New York 2009, s. 11, 12.
3. C. H. Knights, "The Rechabites of Jeremiah 35: Forerunners of Essenes", *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, V/10, London 1992, s. 81, 82.
4. Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns, Lâmiî Çelebi (çev. ve şerh)*, Süleyman Uludağ-Mustafa Kara (haz.), Marifet Yay., İstanbul 1998, s. 153.
5. *Книги А. Мусульманский мистицизм. – Москва: Дия, 2004.*
6. 4. Komilov N. *Tasavvuf. – Toshkent: O'zbekiston, 2009.*
7. 5. Jo 'zjoniy A. *Tasavvuf va inson. – Toshkent: Adolat, 2001.*